

Dr. Sozdar Mîdî (E. Xelîl)

wergera ji erebî: Mustefa Reşîd

**Xeleka Gotaran: Kurd û Îslama Siyasî
Xelek 6**

Ola Zerdeştîyê di Çarçewa Dijberiya Mad û Fars da

Wek rewşa hemû olên din, bi derbasbûna deman ra, baweriyên pûtperestiyê, çi anîmîzim û çi totemîzim û pêra çîrok û efsaneyên nîgaşî (xeyalî) derbasî *Ezdayiyê (Mezdeyiyê)* bûbûn. Ji çîna pîr û rêberên olî yê wê demê ra "Mog" dihate gotin. Vê çîna *Mogan* bi demê ra êdî bêhtir li kelk û berjewendiyên xwe temaşe dikirin û pir kesan ji wan dest bi karên sihirbazî û fêlbaziyê kiribûn. Ji ber vê rewşê ola *Ezdayiyê* êdî li şûn giyanê demê mabû û nikarîbû hevaltîya rewşa nû ya civaka *Ariyanî* bikira.

Zerdeştî û Bawerîya Yekxwedayiyê:

Wek ku hatiye gotin, peyximber *Zerdeşt* li ber *Berê(zinar, hîm) Qadirî*, li kenarên gola *Ûrmîyê* ji dayîk bûye û ji salên 660 heya 583 b.z. jiyaye. Hin kesên din jî salên 630 heya 553 b.z. yan jî 628 heya 551 b.z. wek dema jiyana wî nivîsandine. Gava ew bûye 40 salî êdî peyximberî ragihandiye û hewldaye ku gelê *Mad* bîne ser ola xwe. Wek çawa li hemû peyximberên berî wî û piştî wî jî hatiye; gel di destpêkê da ev hewldana wî ne pejirandiye, êriş aniye ser wî, bera wî daye û wisa neçar bûye ku here herêma *Bakhtiriya*; ew herêma ku navenda wê bajarê *Baxtir'e (Belx)*. Ev herêm niha di navbera Tacîkistan û Afganistanê da parvekirî ye. Serdarê wê herêmê yê bi navê *Heyştasp (Heşt Esp)* ev ola nû pejirandiye. Wisa tê gotin ev kes bavê *Darayê Yekem* yê *Padîşahiya Axemînî* bi xwe ye⁽¹⁾.

(wêneyê peyximber Zerdeşt)

Peyximber Zerdeşt careka din yekxwedayî vegerande Ezdayiyê û ola wî bi navê Mezdayesna hate naskirin. Navê Yekxweda jî kire Ahora Mezda (Oremezd). Ev bi zimanê Avestayî tê maneya (Birêz, Payebilind, Bîrdar). Ew xwedayê xêr û ronahiyê ye û kana her tiştê spehî û her tişte bi sûd û feyde ye⁽²⁾. Dîroknasên wek Geoffrey Parrinder û John B. Noss dibêjin: „Ew ola ku Zerdeşt anî, ola yekxwedayiyê bû û di warê sincî û rewiştê da yekane bû. Gava Zerdeşt bi navê Xwedayê Bala Ahora Mezda, xwedayê Bîrdar axîvî, tişteki nû neanîbû holê, ev nav di nava gel da naskirî bû. Ev xwedayê ku Zerdeşt ew destnîşan dikir di wê demê da ji her kesî va dihate naskirin“⁽³⁾.

Dîroknas Ammareh Necîb dibêje: „Ola zerdeştîyê di bingeha xwe da oleka yekxwedayî ye, ew doza perestina xwedayekî yekane dike; ew şerê pirxwedayiyê û perestina pût, stêrk û hêzên suriştê dike ku di wê demê da li welatê Fars belav bûbû. Hemû dirûz (dua), nimêj û pendên wê yên pîrozî tenha ber bi vî xwedayê yekane va dihatin gotin û şandin“⁽⁴⁾.

(Perestgeha Zerdeştî li bajarê Yazd)

Lê hebûna *Ehrîman* (*Engereh Mayno*) di *Zerdeştîyê* da wek hebûna *Satan* (*Îblîs*) di *Cihûtî*, *Krîstîyan* û *Îslametiye* da ye. Ew sûtê "*Perestina Agir*" ku hin kes diavêjin ser *Zerdeştîyê* ne raste û bê bingehe. Ji ber ku roj û agir wek nîşanên ronahiyê yên Xweda ne û pîrozbûna agir di *Zerdeştîyê* da wek pîrozbûna *Kevirê Reş* di *Ke'be* bajarê Mekkê da ye. Gelo gava misilman li dora *Ke'be* digerin û bi *Kevirê Reş* tewaf dikin, tê maneya ku ew wî wek xweda dibînin? Helbet na. Rola agir jî di *Zerdeştîyê* da wisa ye⁽⁵⁾.

(Du pîrên *Zerdeştîyê* êzingan li agirê pîroz dikin)

Zerdeştî di dijberiya Mad û Fars da:

Ji bûyerên dijberiya navbera *Mad* û *Fars* da tê xuyakirin ku *Ezdayî* baweriya fermî ya civaka *Madan* bû. Navê *Pîrê Ezdayî Mag* (*Mug*) bû ku vedigere ser êla *Magî* (*Mugî*). Ev êl yek ji êlên *Mad* bû ku berpirsyara kar û barên olî bû; wek êla *Lawî* li ba *Cihûyan* yan jî êla *Qureyş* li ba Ereban berî dema *Islametiye*. Diroknaşên Yûnanî navê (*Mag/Mug*) bi awayê *Magos* gotine. Ji lewra, ev gotin bi awayê "*Mecos*" derbasî zimanê erebî bûye; û wisa Ereban navê *Mecosî* avêtine ser hemû olên *Ariyaniyan*⁽⁶⁾.

Farisan di warê ramanî da ola *Zerdeştîyê* wek îdeologî li dijî padîşahê *Madan Ezdehak* bi kar aniyê û dikanîbûn hin serleşkerên mezin yên *Madan* bi ser xwe va bînin; û wisa padîşahê farisî *Kohreşê Duwem* sala 550 b.z. zora *Ezdehak* bir û xwe kir padîşahê *Emperatoriya Madan*. Faris xebitîn ku *Ezdayiyê* ji holê rakin û *Zerdeştîyê* têxin cihê wê. Herwisa jî xebitîn ku nav û dengê *Magan* xirab bikin. Beşekî biçûk ji *Madan* ji vê dek û dubareya Farisan haydar bû. Yek ji wan Magê *Madan Gomata* (*Gewmata*) bû. Wî

serhildanek li dijî padişahê farisî *Qembêzê Duwem* sala 522-an b.z. pekanî û hewl da ku *Zerdeştîyê* ji holê rake.

Di vê derbarê da *William Durant* dibêje: "*Serhildana Gomata li dijî Farisan ji aliyê mirovekê oldar bû, alîgirê ola Magosî ya kevin bû û wî bi her awayî xwestiye ku Zerdeştîyê wek ola fermî ya Emperatoriya Farisî ji holê rake*"⁽⁷⁾. Ji gotinên *Darayê Yekem* (*Darius*) tê têgihîştin - piştî ku agirê serhildana *Gomata* vedimirîne - ku di heft mehên serdariya *Gomata* da ferman hatiye dayîn hemû perestgehên *Zerdeştîyê* bêne kavilkirin. *Darayê Yekem* dibêje: "Ew perestgehên ku *Gomata* kavi kiribûn, min careka din ew wek berê avakirin"⁽⁸⁾.

(*Darayê Yekem*, padişahê Farisan)

Darayê Yekem têkçûna serhildana *Gomata* kire behane, û rabû bi piştgiriya alîgirên xwe yên *Faris* dest bi qirkirina *Magan* kir. *Herodotus* di vê derbarê da dibêje: "*Û rabûn dest bi kuştina her Magekê kirin ku raste wî dihatin, û Farisên din jî amdebûn ku bidin ser şopa wan, xencerên xwe li her Magekê didan ku bi ber çavên wan diket. Mabû ku êdî koka *Magan* tevan bînin. Bi daketina tariya şevê ra qirkirin hate rawestandî û ew roj di *Salnameya Farisî* da bû rojeka navdar. Wan di wê rojê da her sal şahî bi navê qirikirina *Magan* li dardixin. Di wê rojê da nedibû ku kesekî *Mag* li dervayî malê bê dîtin; hemû di malên xwe da diman û dervediketî derva*"⁽⁹⁾.

Bi van bendkirin û êrişan û bi karanîna zorê li dijî *Ezdayiyê* ji aliyê padişahên *Farisan* va êdî li pir herêman *Ezdayî* ji holê hate rakirin û *Zerdeştî* ket cihê wê. *Zerdeştî* êdî bû nasnameya çandî ya

Emperatoriya Farisî. Parastina *Zerdeştîyê* bû maneya parastina nasnameya *Ariyanî* li dijî êriş û dijminên dervayî. Ji lewra jî, gava *Emperatoriya Aşxanî* li dijî serdariya Selukî-Yûnanî sala 250-ê b.z. hate avakirin, wan jî *Zerdeştî* hêşt, tevî ku ew bi bingeha xwe ne Faris bûn. Tê gotin ku ew ji bermayên Skîtan bûn ku ji bakurê *Derya Reş* hatibûn û di sedsala 7-an b.z. da talan anîbûn welatê *Ariyanan*⁽¹⁰⁾.

Divêt em bêjin ku *Zerdeştî* ola dewletê ya fermî bû di dema *Emperatoriya Sasanî* da jî (226 - 651 z.). Rola serokê oldaran *Mobez (Mobezan)* di binavkirina padîşahê nû da wek rola *Papayê Vatîkanê* bû. Tevî ku malbata *Sasanî* di bingeha xwe da Kurd bûn, wek *Teberî* jî dibêje. Lê belê ew di warê çandî da wek Farisan bûn, ola *Zerdeştî* wergirtibûn û bûbûn parêzvanên *Zerdeştîyê*⁽¹¹⁾.

Wek encama vê mijarê, em dikarin bêjin ku piraniya Kurdan berî hatina talana îslamî êdî *Zerdeştî* bûn, ew ne kafir û ne jî pîrxwedayî bûn. Lê tevî wê jî welatê wan bû armanca talana erebî-îslamî. Lê belê ev talan çawa pekhatin?. Emê li ser vê mijarê di xelesa dahatî da binivîsîn.

Jêder:

¹ Samuel Kramer. Efsaneyên Cîhana Kevin, rûpel 294. Hamid Abdulqadir: Zeradeşt Peyximberê Pêşiyên Îraniyan, rûpel 29. Dyakonov: Media, rûpel 340, William Langer: Kana Dîroka Cîhanê, 1/91

² Avesta rûpel 37. Dyakonov: Media, rûpel 57. Geoffrey Parrinder: Baweriyên Olî li ba Gelan, rûpel 123. Herbert George Wells, Kanên Dîroka Mirovatîyê, 3/750. Norî Ismaîl, Ola Zerdeştî, rûpel 9.

³ Firas Al-Sewax: Kana Dîroka Olan, pirtûk 5, rûpel 30.

⁴ Immareh Necîb: Mirov di Siya Olan da, rûpel 246.

⁵ Derbarê Êblîs, perestina rojê û agir li Hamed Abdulqadir temaşe bikin: Zerdeştî Bîrdar, Peyximberê pêşiyên îraniyan, rûpel 11 - 113.

⁶ Dyakonov: Media, rûpel 143, 146, 383. Herodotus: Dîroka Herodot, rûpel 80.

⁷ William Durant: Çîroka Şaristaniyê, 2/406

⁸ Dyakonov: Media, rûpel 401.

⁹ Herodotus: Dîroka Herodot, rûpel 255 - 256.

¹⁰ Herodotus: Dîroka Herodot, rûpel 298. Dyakonov: Media, rûpel 250.

¹¹ Al-Tabari: Dîroka Tabarî, 2/39. Mehmûd Şît Xettab: Rêberên Vekirina Welatê Faris, rûpel 23. Muhsin Abdulsahab Al-Muzaffar: Erdnîgriya Baweriyên û Olan, rûpel 257.